

Євген ХАРИТОНОВ

ORCID: 0000-0001-5521-0839

Олена ХАРИТОНОВА

ORCID: 0000-0002-9681-9605

КАТЕГОРІЯ ДОГОВОРУ В УМОВАХ МИРУ І ВІЙНИ

УДК 347.44:355.271(470:477)

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну, супроводжуване масовими порушеннями прав людини, приватних осіб, цивільного правопорядку, засвідчило існування проблем укладення та виконання договорів в умовах агресії, бойових дій, окупації територій тощо. Це актуалізувало дослідження сутності та значення цивільного договору в умовах війни, відмінності останніх від звичайних договорів відкритого суспільства мирного часу. Відтак об'єктом наукових розвідок стали договори в умовах зіткнення «відкритого» (демократичного) та «закритого» (автократичного) суспільств, де останнє є деструктивним чинником стосовно «відкритого»/ліберального типу суспільних зв'язків, зокрема, договірних. У процесі нашої розвідки ми розглядаємо далі приватне право, як невід'ємну частину демократичного (відкритого) суспільства, а договір, - як один з головних інститутів приватного права.

Стан дослідження теми. Категорія цивільного договору, договірне право, значення та перспективи їхнього розвитку у демократичному суспільстві неодноразово були об'єктом дослідження вітчизняних цивілістів. Оскільки переказ їх результатів зайняв би надто багато місця, обмежимося тут відсилкою до нашої праці, де згадуються ці дослідження [1]. Але вважаємо за необхідне наголосити, що категорію підприємницького договору, активно досліджував В. В Луць, котрий присвятив їм низку праць, положень яких ми торкнемося в основній частині цієї статті. Оцінюючи стан дослідження проблеми, зауважимо, що, попри значну увагу до категорії договору, недостатньо вивченим є вплив на неї війни, воєнного стану тощо.

Метою статті є встановлення значення цивільного договору як інституту відкритого суспільства, а також особливі вимоги до цивільного договору в умовах війни.

Основний зміст.

Відкрите та закрите суспільство

Відкрите суспільство є творче і динамічне, засноване на ідеях ліберального плюралізму, гнучке щодо різноманітних змін і впливів, перейняте духом індивідуальної ініціативи, раціонального осягнення світу, критики й самокритики. *«Відкрите суспільство* – тип суспільства, головною засадою якого є свобода особи та її відповідальність. *Закрите суспільство* - таке, в якому заборони «жорстко все регулюють і домінують над усіма аспектами суспільного життя, не допускаючи відхилень». Концепція К. Поппера наголошує на індивідуалізмі та антропоцентризмі – на противагу теоріям, що обстоюють пріоритет спільноти над індивідом, його прагненнями й потребами [2]. Єдиною формою існування відкритого суспільства є демократія, що відкрита до змін. Політичні свободи і права - фундамент для відкритого суспільства. У відкритому суспільстві будь-які істини можуть подаватися критиці та незаангажованому пошуку, а держава визнає, що різні люди мають різні погляди й інтереси. Базові цінності відкритого суспільства - свобода, гідність, відповідальність, толерантність, рівність. Таке суспільство може мати внутрішні обмеження та запобіжники, але лише для того, щоб забезпечити рівні можливості для всіх членів цього суспільства.

Оскільки однією з головних цінностей відкритого суспільства є свобода, дамо стислу характеристику цього концепту, використавши прийом «базової концепції»[3], обравши в якості базового твердження, що «свободу завжди треба співвідносити зі становищем окремих людей, а не груп ... індивідуалістична концепція свободи, пов'язана з цінністю, яку вона приписує людській особі. Цей індивідуалізм відрізняє культуру Заходу від інших культур, особливо тих, які породив колись Схід» [4, с. 11].

З таким розумінням базових цінностей суспільства пов'язане обрання ним типу впорядкування суспільних відносин між окремими особистостями та їхніми об'єднаннями поміж двома

можливими шляхами: 1) управління (регулювання спеціальним суб'єктом); 2) саморегулювання.

Якщо у першому випадку регулювання здійснюється спеціально уповноваженим суб'єктом, що має можливість владного впливу на поведінку інших осіб (держава, органи місцевого самоврядування тощо), то у другому – регулювання відносин здійснюється учасниками цих відносин на основі домовленості між ними, тобто, за допомогою договорів, передусім, цивільних. При цьому цивільні договори можуть розглядатися у різних значеннях, серед яких практично найбільш важливими у контексті нашого дослідження є розуміння його як форми цивільного законодавства та як підстави виникнення цивільних прав та обов'язків.

Договір як форма цивільного законодавства

Оцінка договору як форми цивільного законодавства належить до дискусійних питань. На нашу думку, воно має вирішуватися відповідно до загальних тенденцій підвищення ролі волевиявлення суб'єктів цивільних відносин. Зокрема, має враховуватися та обставина, що Цивільний кодекс розрізняє укладення договорів, взагалі не передбачених актами цивільного законодавства, і договорів, які передбачені такими актами. Що стосується договорів, не передбачених актами цивільного законодавства, то тут важливим є те, що припустиме вчинення будь-якого договору, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. При цьому не має значення, чи згадується взагалі такий договір у законодавстві, чи ні: головне, щоб його положення відповідали засадам цивільного законодавства, зокрема, тим, що вказані у ст.3 ЦК України. Отже, якщо договір не згадується у актах цивільного законодавства взагалі, то особи мають право врегулювати свої відносини на власний розсуд. У таких випадках має місце подолання прогалин у законодавстві і договір виступає як форма (джерело) цивільного права.

Якщо договір згадується у актах законодавства, але регламентований ними недостатньо детально, то сторони можуть врегулювати ті свої відносини, які не врегульовані цими актами. Фактично тут також має місце подолання прогалин у законодавстві, а звідси впливає, що окремі умови такого договору можуть створювати норми цивільного права.

Частина 3 ст. 6 ЦК України визначає співвідношення між актами цивільного законодавства і договором. Концепція ЦК України у цій галузі полягає в тому, що «у сфері договірних відносин закон перестає вважатися істиною у останній інстанції» [5, с. 42]. Відтак допускається конкуренція між актами цивільного законодавства і договором, що знайшло закріплення у положенні зазначеної норми, яка передбачає, що сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і самотужки врегулювати свої відносини. Таким чином, договір може тлумачитися як джерело права (або ж як «індивідуальний договір, що здійснює правове регулювання конкретних цивільних відносин» і є «джерелом цивільного договірного права з певними особливостями» [6, с. 266])

Договір як підстава виникнення прав та обов'язків

Договір також розглядається як підстава виникнення правовідношення [7; 8, с. 282]. При цьому серед усіх можливих підстав виникнення цивільних правовідносин договір відіграє найважливішу роль, оскільки дозволяє реалізовувати бажання учасників відносин, найбільшою мірою відповідає потребам цивільного обороту.

Згідно зі ст. 626 ЦК договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. На відміну від інших юридичних фактів він не тільки дає підстави для застосування тієї чи іншої норми права у конкретному випадку і для виникнення, зміни або припинення конкретних правовідносин, але й безпосередньо регулює поведінку сторін, визначає права і обов'язки учасників правовідносин, які він породжує. Таким чином, договір виступає своєрідною програмою дій, яка координує діяльність сторін [9, с. 3-41].

Під таким кутом зору істотне значення має передбачене ст. 633 ЦК розрізнення приватноправових договорів та договорів публічних, яке ґрунтується на врахуванні питомої ваги приватних та публічних інтересів. Ця норма визначає, що публічним є договір, в якому одна сторона - підприємець взяла на себе обов'язок здійснювати продаж, виконання робіт або надання послуг кожно-

му, хто до неї звернеться. Режим публічних договорів є винятком із загального правила, він протилежний режиму «свободи договорів», який найбільш повно виражає приватноправові засади, що складають основу цивільного права [10].

Зауважимо, що іноді публічно-правовий елемент у договорах вважається домінуючим. Це характерне для категорії так званих, господарських договорів, що виникла наприкінці 20-х років минулого століття. Господарські договори розглядалися як «самостійний юридичний інститут» не лише у добу планової соціалістичної економіки [11, с. 56; 12, с. 93], (втім, гостра полеміка тривала і пізніше [13, с. 90; 14, с. 60]), але й у зв'язку з формуванням підприємницьких відносин [15, с. 37]. Наразі господарський договір розглядається як правова форма господарських зв'язків і специфічний правовий засіб, у якому поєднуються публічні інтереси суспільства в цілому та приватні інтереси окремих суб'єктів господарювання [16, с. 7].

Головна особливість господарського договору вбачають в особливому суб'єктному складі та обмеженні договірної свободи, спрямованості на обслуговування господарської діяльності та у поєднанні майнових і організаційних елементів у змісті господарських договорів. Відтак господарський договір розуміється як засноване на угоді сторін і зафіксоване у встановленій законом формі зобов'язальне правовідношення між суб'єктами господарювання, змістом якого є взаємні права і обов'язки сторін у галузі господарської діяльності [17, с. 563]. У законодавстві України термін «господарський договір» спочатку був визнаний у ГПК України, де він згадувався у контексті врегулювання переддоговірних спорів (ст.ст. 10, 11) [18, с. 51-53]. Аналогічним поняттям оперує і ГК України [19, с. 322].

У ЦК України, натомість, згадуються підприємницькі договори (ч. 3 ст. 50 ЦК,) у яких, на думку В.В. Луця, поєднуються як загальні ознаки, властиві цивільно-правового договору, так і специфічні риси: його суб'єктами є юридичні або фізичні особи, зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності; зміст підприємницького договору складають умови, за якими передаються товари, виконуються роботи або надаються послуги з ме-

тою здійснення підприємницької діяльності або для інших цілей, не пов'язаних з особистим (сімейним, домашнім) споживанням; для деяких видів підприємницьких договорів, зокрема зовнішньоекономічних контрактів або біржових угод, може встановлюватися окремий порядок їх укладення (підписання), обліку та реєстрації; особливостями можуть характеризуватися порядок виконання або умови відповідальності сторін за підприємницьким договором. Таким чином, підприємницьким вважається такий цивільно-правовий договір, сторонами якого є юридичні чи фізичні особи - підприємці, за яким передається майно, виконуються роботи або надаються послуги з метою здійснення підприємницької діяльності або для інших цілей, не пов'язаних з особистим (сімейним, домашнім) споживанням [20, с. 23-32; 21].

Як на нашу думку, наразі немає підстав визнавати існування окремого юридичного інституту господарського договору або поєднувати ті чи інші договори в окрему від «загально-цивільних» групу. Господарський (підприємницький, комерційний) договір має родові риси, властиві цивільно-правовому договору як єдиному інституту, і має водночас низку специфічних ознак. Господарські договори є цивільно-правовими договорами. На них поширюються загальні положення цивільного і, зокрема, договірного права. Тому є логічним аналіз особливостей господарських договорів у загальному контексті цивілістичних досліджень [22, с. 321]. Водночас, особливістю його є застосування публічно-правових засобів регулювання.

У кожному разі, укладення договору ґрунтується на принциповому положенні ст. 627 ЦК про те, що сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. За учасниками договору визнається можливість самостійно формувати собі юридичні права та обов'язки. Це означає, що договір є інструментом створення прав і обов'язків на підставі узгодженого волевиявлення.

Принцип свободи договору включає в себе і передбачає свободу вибору партнера за договором; свободу погодитися чи від-

мовитися від укладання договору; свободу визначити його зміст. Цей принцип є наріжним каменем традиції приватного права в усіх країнах з розвинутою ринковою економікою. Нормативне закріплення принципу свободи договору є однієї із засад цивільного права (ст. 627 ЦК), знаходить своє підтвердження і в інших положеннях цивільного законодавства [23, с. 9]. Свобода договору не є безмежною: вона існує в рамках нормативних актів, звичаїв ділового обороту, а дії сторін договору мають ґрунтуватися на засадах розумності, добросовісності та справедливості. Значення договірної свободи в кінцевому результаті зводиться до того, що учасникам господарського обігу надається можливість вирішити, чи буде між ними укладений договір, а якщо буде, то яким буде його зміст. Разом із тим, при укладенні договору суб'єкти цивільних відносин мають керуватися загальними засадами цивільного законодавства. Особливої актуальності набуває ця вимога в аномальних умовах - таких як війна тощо.

Цивільні договори в умовах війни

Стосовно використання терміно-поняття «війна», слід зауважити, що у міжнародних документах відсутня певна концепція визначення поняття «війна». Є розбіжності і у вживанні термінології. Так, у Гаазьких конвенціях 1907 року йдеться про застосування норм права «на випадок війни». У Женевському протоколі про заборону застосування на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів 1925 року використовується термін «війна». У Женевських конвенціях 1949 року поряд з терміном «війна» використовуються позначення «міжнародний збройний конфлікт» (ст. 2) і «неміжнародний збройний конфлікт» (ст. 3). При цьому більшість дослідників вважає, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим і включає поняття «війна» (хоча не кожний збройний конфлікт можна називати війною). Початок війни - це момент фактичного відкриття воєнних дій або формального оголошення війни, навіть якщо за цим практично не почалися воєнні дії [24].

Фактично війна між Україною та російською федерацією почалася у 2014 році, хоча формального оголошення війни не відбулося до цього часу. Можна припустити, що внаслідок такої

«неформальності», а також «гібридності» війни [25], усі ці вісім років договірне регулювання відбувалося без врахування того, що Україна фактично перебувала у стані війни. При формуванні концепції оновлення цивільного законодавства України питання сутності та дієвості договірного права практично повністю залишилися поза увагою її розробників [26; 27; 28; 29; 30; 31; 32].

Однак ситуація докорінно змінилася, коли війна перейшла у фазу загострення, що висунуло вимоги суттєвого підвищення ефективності механізму правового регулювання, зокрема, адекватного регулювання цивільних відносин в умовах запровадження воєнного стану. Законодавча влада України досить оперативно зреагувала на виклики, оперативно прийнявши низку законів у цій сфері. Разом із тим, варто звернути увагу на те, що згідно з частиною 2 ст.4 ЦК України, подання до Верховної Ради України проєкту закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж цей Кодекс, має супроводжуватись одночасним поданням проєкту закону про внесення змін до ЦК України. Поданий проєкт розглядається Верховною Радою одночасно з відповідним проєктом закону про внесення змін до ЦК України. Але зауважимо, що наведені положення ЦК в умовах війни (воєнного стану) можуть бути перепорою для активної законотворчості у галузі регулювання цивільних відносин, забезпечення захисту цивільних прав та інтересів учасників цих відносин.

Процедура одночасного прийняття спеціальних законів і відповідного внесення змін у ЦК України, призначена гарантувати зваженість законодавчих рішень у звичайних умовах, у період воєнного стану є незручною внаслідок її ускладненості. Але й ігнорувати її не можна, оскільки це дасть підстави поставити під сумнів легітимність «законів воєнного часу» і може створити колізії норм у відповідній сфері.

Вихід з ситуації, що склалася, ми вбачаємо у скасуванні (або призупиненні дії на період дії воєнного стану) положень ЦК України, якими передбачається ускладнена процедура прийняття законів у сфері регулювання цивільних відносин.

Крім того, для усунення загрози виникнення колізії в регулюванні цивільних відносин у звичайних умовах і у період воєнно-

го стану, на нашу думку, необхідним є внесення змін і доповнень у розділ I «Основні положення» книги Першої ЦК України «Загальні положення». Необхідність такого рішення зумовлена тим, що будь-які акти законодавства, які регулюють цивільні відносини (так сам як і практика їхнього застосування), мають відповідати нормам цього розділу книги Першої ЦК України.

Що стосується засад договірного регулювання в умовах війни (воєнного стану), найважливішою з новел тут має бути прагматична інтерпретація принципу свободи договору, котрий є однією із засад цивільного законодавства.

В ідеальних умовах його існування цей принцип тлумачиться як одна з визначальних ознак приватного права, що підкреслює пріоритет волі та вільного розсуду приватної особи. Будучи вираженою у цивільно-правовому договорі, така воля є джерелом права, підставою виникнення цивільно-правової норми. Це є важливою умовою нормотворчості в екстремальних умовах, коли органи державної влади не в змозі своєчасно реагувати на необхідність врегулювання цивільних відносин. Прогалини, що виникають у такому разі, можуть успішно долатися за допомогою укладення цивільно-правових договорів, непередбачених актами цивільного законодавства.

Водночас, як зазначалося, в реальних умовах буття суспільства (війна, воєнний стан тощо) принцип свободи договору може мати й негативні прояви: не відповідати нормам моралі, сприяти ігноруванню інтересів спільноти тощо. Враховуючи зазначене, на наш погляд, доцільно внести зміни у пункт третій частини першої статті 3 ЦК «Загальні засади», виклавши його у наступній редакції: «у період воєнного стану принцип свободи договору реалізується, якщо це не суперечить інтересам суспільства і не загрожує обороноздатності держави».

Висновки. Враховуючи можливість розуміння відкритого суспільства як концепт, що поєднує в собі три різних значення: 1) рівноважний стан; 2) ідеальний тип організації, до якого можна наблизитися, але не досягти; 3) особлива мета, варта того, щоб за неї боротися [33, с. 137], водночас наголосимо, що в кожному випадку йдеться про демократичне суспільство, яке ґрунтується на

визнанні пріоритетності свободи особи та її здатності вирішувати проблеми буття за допомогою договорів з іншими учасниками суспільних відносин.

Отже, визначальним є те, що у відкритому суспільстві людина здатна до самоконтролю, самоуправління і не уникає відповідальності. Регулювання суспільних відносин може здійснюватися учасниками цих відносин на основі домовленості між ними, тобто, на підставі договору. Договір є багатозначним явищем, внаслідок чого може тлумачитися як джерело права, як «ідеальна» приватноправова підстава виникнення цивільних прав та обов'язків, як інструмент створення прав і обов'язків на підставі узгодженого волевиявлення. Принцип свободи договору включає в себе і передбачає свободу вибору партнера за договором; свободу погодитися чи відмовитися від укладання договору; свободу визначити його зміст. Цей принцип є наріжним каменем традиції приватного права в усіх демократичних країнах. Щодо засад договірної регуляції в умовах війни (воєнного стану), то найважливішою з новел тут, на нашу думку, має бути прагматична інтерпретація принципу свободи договору, оскільки в реальних умовах буття суспільства (війна, воєнний стан тощо) принцип свободи договору може мати й негативні прояви: не відповідати нормам моралі, ігнорувати інтереси спільноти тощо. Враховуючи зазначене, доцільно внести зміни у пункт 3 частини I ст. 3 ЦК «Загальні засади», виклавши його у наступній редакції: «у період воєнного стану принцип свободи договору реалізується, якщо це не суперечить інтересам суспільства і не загрожує обороноздатності держави».

Власне, остання теза є ключовою у контексті нашого дослідження, оскільки дає відповідь на питання, яким має бути співвідношення категорій «відкрите суспільство» - «закрите суспільство»; «публічні інтереси» - «приватні інтереси»; «цивільні договори мирного часу» - «цивільні договори у добу війни»; «свобода договору у добу миру» - «свобода договору в умовах війни».

І. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт. Том V. Протистояння відкритого та закритого суспільств і приватне право. (Частина I. Приватне право у відкритому суспільстві: монографія. Одеса, 2022. 432 с.

2. М. Ю. Рябчук. *Відкрите суспільство* // *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн]* / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Желязняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=34385
3. Харитонов С.О., Харитонova О.І. *Приватне право як концепт. Том IV. Від ідеї до реалізації: монографія*. Одеса, 2021. 632 с.
4. Бальцерович Лешек. *Свобода і розвиток. Економіка і розвиток*. Пер. з польськ. Львів. 2000. 334 с.
5. *Кодифікація приватного (цивільного) права України / За ред. проф. А. Довгертa. К., 2000. С. 42.*
6. Панченко С.В. *Джерела цивільного договірнього права України*. Миколаїв - Хмельницький, 2021. 264 с.
7. Прядко О.С. *Щодо питання понятійної багатозначності договору. Держава і право*. 2002. Вип. 16. С. 210-212.
8. Володимир Васильович Луць. *Служу пером своїй Вітчизні. Вибрані праці. До 80-річчя від дня народження та 50-річчя науково-педагогічної і громадської діяльності*. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 372 с.
9. Бєрвєно С.М. *Проблеми договірнього права України: Монографія*. К., 2006. 392 с.
10. Луць А.В. *Договір в цивільному праві – акт вільного волевиявлення сторін*. Держава і право. 2000. Вип. 6. С. 222-229.
11. Знаменський Г. *Про узгодження проектів Цивільного і Господарського (комерційного) кодексів*. Українське право. 1997. № 3. С. 56
12. Мамутов В.К. *І знову про загально цивілістичний підхід*. Право України. 2000. № 4. С. 93.
13. Харитонов Є. *Антицивілістика, або сім «неправд» так званого господарського підходу*. Право України. 2000. № 9. С. 90
14. Спасибо-Фатеева И.В. *Последняя попытка расифицировать «код Да Винчи», т.е. Хозяйственный кодекс Украины*. Юридичний радник. 2006. № 2. С. 60.
15. Грущинський І. *Роль договору у формуванні підприємницьких відносин*. Право України. 2000. № 2. С. 37.
16. Беляневич О.А. *Господарські договори та способи їх укладення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук*. К., 1999. 20 с.
17. *Хозяйственное право: Учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, К.С. Хахулин и др. К., 2002, 912 с.*
18. *Хозяйственный процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий. Издание второе, с исправлениями и дополнениями*

- ми / Под ред. доктора юридических наук, профессора, зав. кафедрой предпринимательского и коммерческого права ОНЮА Е.И. Харитоновой. Х., 2008. 464 с.
19. Господарський кодекс України: науково-практ. комент. 2е вид., доп. та перероб. / О.І. Харитонova, Є.О. Харитонов, В.М. Коссаk та ін. За ред. О.І. Харитонovої. Х., 2008. 784 с.
  20. Луць В.В. Контракти у підприємницькій діяльності: навч. посібник. 2-е вид., перероб. і допов. К., 2008. 576 с.
  21. Луць В.В. Договір у підприємницькій діяльності (Основні ідеї та їх втілення в новому Цивільному кодексі України). Проблеми законності. Харків, 2002. С. 88—95
  22. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова та ін.; за ред. О.В. Дзери. К., 2008. С. 321 та наст.
  23. Луць А.В. Свобода договору в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2001. С. 9.
  24. Концептуальні засади та понятійно-категоріальне визначення «гібридної війни» в контексті загроз національній безпеці України. здобувач Довженко А.А.. Електронний ресурс: Розміщено на Allbest.ru;
  25. Право і громадянське суспільство — деякі основи поняття “гібридна війна” в міжнародному праві - Власюк В.В., Карман Я.В. (kpi.ua)
  26. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ, 2020. 128 с.
  27. Оновлення договірного регулювання приватноправових відносин в Україні: монографія / за заг. ред. А.Б. Гриняка, О.О. Кота, М. Д. Пленюк. Київ: НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 488 с.
  28. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Оновлення (кодифікація та рекодифікація) цивільного законодавства України: досвід, проблеми та перспективи: монографія. Одеса, 2020. 462 с.
  29. Рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства України: концепція, напрями, перспективи. Матеріали X Міжнародного цивілістичного форуму. Київ, 2020. 210 с.
  30. Рекодифікація цивільного законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів : монографія / кол. авт.: Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Н. Ю. Голубєва та ін. Київ, 2020. 348 с.
  31. Оновлення Цивільного кодексу України: формування підходів: колективна монографія / О.І. Виговський, Н.Ю. Голубєва, С.Д. Гринько та ін.; за ред. проф. Довгерта А.С. і проф. Харитонova Є.О. Одеса, 2020. 674

32. *Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу: монографія /за заг.ред. Н.С. Кузнєцової. Одеса, 2021. 690 с.*
33. *Сорос, Джордж. Відкрите суспільство. Реформування глобального капіталізму : пер. з англ. Харків , 2018. 364 с.*

Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Категорія договору в умовах миру і війни.

Стаття присвячена аналізу комплексу питань, пов'язаних зі з'ясуванням значення цивільних договорів в умовах війни. Відповідні питання розглядаються у контексті проблематики забезпечення цивільного правопорядку в Україні та світі, порушеного анексією Криму та, ще більшою мірою, повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 року російських військ в Україну. При цьому звертається увагу на те, що важливе значення має адаптація категорії цивільного договору, який є одним з найважливіших інститутів демократичного (відкритого) суспільства, до умов війни (воєнного стану), забезпечуючи при цьому збереження приватноправової сутності таких договорів, враховуючи при цьому публічні інтереси.

Зазначається, що цивільні договори можуть розглядатися у різних значеннях, серед яких практично найбільш важливими є розуміння його як форми цивільного законодавства та як підстави виникнення цивільних прав та обов'язків.

По-перше, договір є формою цивільного права, яка дозволяє долати прагматичні в цивільному законодавстві.

По-друге, договір як домовленість, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, є підставою виникнення цивільних правових відносин, і таким чином, безпосередньо регулює поведінку сторін, визначає права і обов'язки учасників суспільних відносин.

Під таким кутом зору істотне значення має передбачене ст. 633 ЦК розрізнення приватноправових договорів та договорів публічних. Ця норма визначає, що публічним є договір, в якому одна сторона - підприємець взяла на себе обов'язок здійснювати продаж, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться. Режим публічних договорів є винятком із загального правила, він протилежний режиму «свободи договорів», який найбільш повно виражає приватноправові засади, що складають основу цивільного права.

Що стосується засад договірної регулювання в умовах війни (воєнного стану), найважливішою з новел тут має бути прагматична інтерпретація принципу свободи договору, котрий є однією із засад цивільного законодавства. Пропонуються зміни у пункт третій частини першої статті 3 ЦК «Загальні засади», виклавши його у наступній редакції: «у період воєнного стану принцип свободи договору реалізується, якщо це не суперечить інтересам суспільства і не загрожує обороноздатності держави».

Ключові слова: концепт, приватне право, цивільне законодавство, договір, відкрите суспільство, закрите суспільство, свобода, цінність, війна, воєнний стан.

Kharitonov E.O., Kharitonova O.I. The category of contract in Times of War and Peacetime

The article is devoted to the analysis of issues related to the significance of civil contracts in wartime. The relevant issues are considered in the context of ensuring civil law and order in Ukraine and in the world, which was violated by the annexation of Crimea and the full-scale invasion of Ukraine by Russian troops on 24 February 2022. The author emphasises the importance of adapting the category of civil law contract, as one of the most important institutions of a democratic society, to the conditions of war (martial law), while ensuring that the private law nature of such contracts is preserved with regard for the public interest.

It is noted that civil contracts may be considered in different meanings, among which the most important are the understanding of civil contracts as a form of civil legislation and as the basis for civil rights and duties.

Firstly, a contract is a form of civil law which allows bridging the gaps in civil legislation.

Secondly, a contract as an agreement aimed at establishing, changing or terminating civil rights and duties is the basis for the emergence of civil legal relations, and thus, it directly regulates the conduct of the parties, determines the rights and duties of participants to social relations.

From this point of view, the distinction between private and public contracts provided for in Article 633 of the Civil Code of Ukraine is of great importance. This provision stipulates that a public contract is a contract in which one party – an entrepreneur – has undertaken to sell, perform work or provide services to anyone who applies to him. The public contracting regime is an exception to the general rule, it is opposite to the regime of «freedom of contractors», which most fully expresses the private property principles that form the basis of civil law.

As for the principles of contractual regulation in times of war (martial law), the most important novelty here should be a pragmatic interpretation of the principle of freedom of contract, which is one of the principles of civil law. It is proposed to amend the third paragraph of part one of Article 3 of the Civil Code of Ukraine «General Principles», by setting it out the following words: «under martial law, the principle of freedom of contract is implemented if it does not contradict the interests of society and does not threaten the defensive capability of the state».

Keywords: concept, private law, civil law, contract, open society, closed society, freedom, value, war, martial law.